

ОФІЦІЙНА КОНСТИТУЦІЙНА ДОКТРИНА: КОНЦЕПЦІЯ, ЗНАЧУЩІСТЬ, ГОЛОВНІ ПРИНЦИПИ РОЗВИТКУ¹

Д. ЖАЛІМАС
*професор міжнародного права
Вільнюського університету,
голова Конституційного Суду Литви,
голова Всесвітньої конференції
конституційного правосуддя*

Концепція. Концепція «конституційної доктрини» охоплює собою два значення. Згідно з першим із них «доктрину» можна розуміти як сукупність концепцій та теорій, сформульованих правознавцями. Друге – відноситься до офіційної конституційної доктрини, сформульованої органом, що здійснює конституційний контроль. У цьому випадку я волів би зупинитися на другому значенні цього поняття. Слово «офіційна» передбачає, що тип конституційної доктрини забезпечує остаточне й обов'язкове до застосування тлумачення конституційних норм, тоді як інші тлумачення, навіть вироблені найбільш авторитетними науковцями, являють собою лише ідеї про закон, але не сам закон.

Водночас офіційна конституційна доктрина виникає не у вакуумі. Можна стверджувати, що офіційна конституційна доктрина поєднує в собі академічну правову доктрину з юридичним змістом Конституції. Таким чином, офіційну конституційну доктрину можна визначити як результат тлумачення Конституції, що здійснюється компетентним органом та базується на академічній правовій доктрині.

Необхідність в офіційному тлумаченні Конституції пояснюється тим, що конституційні тексти різних держав відрізняються один від одного своєю змістовною наповненістю, а їх зовнішнє вираження є неминуче багатозначним. Водночас сприйняття Конституції як вищого закону без прогалин, що включає

---

¹ Стаття являє собою розширену версію доповіді на міжнародній конференції «Конституційний контроль і процеси демократичної трансформації в сучасному суспільстві», яка відбулася 7–8 жовтня 2016 р. у Києві й організована Конституційним Судом України спільно з Європейською Комісією «За демократію через право» (Венеційська Комісія), Координатором проєктів ОБСЄ в Україні та Німецьким фондом міжнародного правового співробітництва. Редагування перекладу з англійської В. Речицького.

в себе як зовні наявні, так і приховані в ньому неочевидні положення, спонукає нас до виявлення системних взаємозв'язків між цими положеннями, а також до необхідності час від часу виходити за межі формального тексту в більш глибокому сенсі. У державах, де існують органи конституційного контролю, зокрема й у Литві, значення Конституції розкривається у процесі здійснення конституційного правосуддя, зокрема в перевірці існуючих правових актів на їх відповідність вимогам Конституції. Очевидно також, що будь-який юридичний текст, зокрема й Конституція, не можна застосовувати без тлумачення його змісту. Крім того, необхідність забезпечення цілісності правової системи вимагає того, щоб офіційне тлумачення не покладалося на різні органи. Саме тому офіційне тлумачення є *ексклюзивною* функцією органів конституційного контролю. Результатом низки тлумачень окремих конституційних положень, що відносяться до конкретної справи, є офіційна конституційна доктрина.

Значущість. Цю якість офіційної конституційної доктрини можна охарактеризувати декількома взаємопов'язаними рисами. Вона: 1) сприяє розкриттю змісту Конституції; 2) має зобов'язуючий характер; 3) служить засобом забезпечення верховенства Конституції.

Офіційна конституційна доктрина, взята разом із текстом Конституції, становить єдине, цілісне джерело конституційного права. Це означає, що офіційна доктрина живить Конституцію в широкому сенсі цього поняття. Протягом 23 років своєї діяльності Конституційний Суд Литовської Республіки (далі – Суд) тлумачив і розкривав зміст Конституції за посередництвом понад 500 своїх постанов, рішень і висновків¹.

Тлумачення Конституції в цих актах забезпечує її верховенство, розгортаючи при цьому «живий» зміст, який еволюціонує разом із розвитком Литовської держави. Цей процес прочиняє двері для необхідних змін, зберігаючи при цьому сталість основоположних конституційних цінностей. Таким чином, офіційну конституційну доктрину, викладену й сформульовану, можна розглядати у ролі «живої Конституції».

Така доктрина є зобов'язуючою стосовно всіх державних органів, підприємств, установ, організацій, судів, посадових осіб і пересічних громадян. Всі існуючі законодавчі та виконавчі органи повинні зважати на офіційну конституційну доктрину при застосуванні Конституції. Тобто вони не можуть тлумачити її положення якимось інакше, ніж це передбачено у відповідних актах Суду.² Таким чином, будь-яке тлумачення Конституції іншими державними органами або посадовими особами має бути підпорядкованим офіційній інтерпретації Суду.

---

¹ Усі акти Суду доступні англійською мовою на веб-сайті, див.: [1].

² Див.: рішення Суду від 20 вересня 2005 р., а також постанову Суду від 5 вересня 2012 р. The 20 September 2005 Decision of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania on the 4 August 2005 Petition of the Klaipėda Regional Court requesting an Investigation into whether Item 89 of the Instructions for Execution of Decisions as confirmed by the Order (№ 432) «On confirming the Instructions for Execution of Decisions» of 31 December 2002 issued by the Minister of Justice of the Republic of Lithuania is not in Conflict with the Constitution of the Republic of Lithuania (Valstybės žinios, 2005, № 113-4132 [2]); the 5 September 2012 Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania in case № 8/2012 on the Compliance of Paragraph 5 (Wording of 22 March 2012) of Article 2 of the Republic of Lithuania Law on Elections to the Seimas with the Constitution of the Republic of Lithuania (Valstybės žinios, 2012, № 105-5330 [3]).

Беручи до уваги ту обставину, що єдине розуміння Конституції є вкрай необхідним для сприйняття її як вищого стандарту законності, нехтування офіційною конституційною доктриною становить пряму загрозу верховенству Конституції. Без дотримання вимог офіційної конституційної доктрини неможливо виконати належним чином будь-які постанови Суду, що вимагають від законодавця вчинення конкретних позитивних дій.

Звичайно, офіційне тлумачення Конституції жодною мірою не виключає можливості її альтернативного тлумачення на академічному рівні. Аналізуючи офіційне тлумачення та надаючи йому свою оцінку, академічна доктрина визначає сильні і слабкі сторони офіційної конституційної доктрини, пропонуючи варіанти для її подальшого удосконалення. У вільному суспільстві право критикувати окремі сторони офіційної конституційної доктрини або надавати альтернативні юридичні тлумачення вважається непорушним, це гарантує Конституція. Однак наукові висновки не впливають на обов'язковість рішень, ухвалених єдиним органом конституційної юрисдикції. Саме тому академічна й офіційна конституційна доктрини виконують різні функції.

Головні принципи розвитку офіційної конституційної доктрини. Обговорюючи питання принципів розвитку офіційної конституційної доктрини, я волів би виокремити такі із них: 1) принцип *поступовості в розвитку доктрини*; 2) принцип *послідовності*; 3) принцип *неприпустимості тлумачення на основі нижчих [щодо Конституції] правових актів*; 4) принцип *тлумачення [Конституції] відповідно до норм міжнародного права та права Європейського Союзу* (далі – ЄС); 5) принцип *використання різних методів тлумачення Конституції*.

Першим є принцип *поступовості* в розвитку доктрини. Це означає, що офіційна конституційна доктрина формується не в один момент, а «від справи до справи», збагачуючи й доповнюючи собою ті елементи, що були розкриті в попередніх судових справах. Тобто нова доктрина завжди витворюється на основі вже існуючої доктрини. Цей процес є безперервним і ніколи повністю не завершується. Адже необхідність у розкритті нових аспектів конституційно-правового регулювання, які не були розгорнуті в справах Суду раніше, існує постійно¹. Виникнувши спочатку як тлумачення Конституції у вузькому сенсі, офіційна конституційна доктрина згодом стає все більш розвиненою не тільки за рахунок роз'яснень первісного тексту Конституції, а й на власній креативній основі. Вираз: «росте як кораловий риф», тобто шар за шаром ідеально підходить для зображення розвитку офіційної конституційної доктрини.

У міру формування нових положень офіційної конституційної доктрини поступово розкривається вся розмаїтість і повнота правового регулювання, закріпленого Конституцією². Як рішуче висловився з цього приводу Ч. Х'юз, «ми жи-

¹ Див.: постанова Суду від 28 березня 2006 р. The 28 March 2006 Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania in case № 33/03 on the Compliance of Item 2 of Paragraph 1 of Article 62, Paragraph 4 (Wording of 11 July 1996) of Article 69 of the Republic of Lithuania's Law on the Constitutional Court and Paragraph 3 (Wording of 24 January 2002) of Article 11, Paragraph 2 (Wording of 24 January 2002) of Article 96 of the Republic of Lithuania's Law on Courts with the Constitution of the Republic of Lithuania (Valstybės žinios, 2006, № 36-1292 [4]).

² Див.: постанови Суду від 28 березня 2006 р. та 11 липня 2014 р. The 28 March 2006 ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania in case № 33/03 on the Compliance of Item 2 of Paragraph 1 of Article 62, Paragraph 4 (Wording of 11 July 1996) of Article 69 of the

вемо під конституцією, яка є тим, чим вона проявляє себе в свідомості суддів». Тобто конституція може існувати лише за умови постійного розвитку офіційної конституційної доктрини.

Тут можна навести приклад того, як офіційна конституційна доктрина вплинула на визначення місця міжнародного права в правовій системі Литви. Зокрема, ст. 135 (1) Конституції згадує про міжнародне право лише в контексті визначення напрямку зовнішньої політики Литви. У ній стверджується, що «у втіленні [своїї] зовнішньої політики Литовська Республіка повинна дотримуватися загальновизнаних принципів і норм міжнародного права». Однак в постанові Суду від 9 грудня 1998 р. із приводу застосування смертної кари, Суд, спираючись на загальне тлумачення конституційних принципів щодо відкритого суспільства і верховенства права визнав, що Литовська держава не може застосовувати до своїх громадян правові стандарти, які б суттєво відрізнялися від існуючих у міжнародному праві¹.

Таким чином, Суд не тільки розширено інтерпретував існуючі конституційні положення, а й визнав особливу роль міжнародного права як втілення мінімального національного стандарту в ділянці захисту прав людини. Відтоді ст. 135 (1) Конституції тлумачиться як положення, що закріплює конституційний принцип *pacta sunt servanda* (угоди необхідно дотримуватися), що вимагає сумлінного дотримання зобов'язань, прийнятих на себе Литовською Республікою відповідно до вимог міжнародного права або згідно з чинними міжнародними договорами.

Крім того, у своїй постанові від 24 січня 2014 р. про конституційність конституційних поправок Суд дійшов висновку, що Конституція не дозволяє внесення змін до Конституції, які б суперечили міжнародним зобов'язанням Литовської Республіки, а також принципу *pacta sunt servanda* доти, доки зазначені зобов'язання зберігатимуть чинність з точки зору вимог міжнародного права.

Іншим прикладом поступовості в розвитку офіційної конституційної доктрини Литви може послужити процес вироблення конституційних правил щодо процедури референдуму. У постанові від 22 липня 1994 р. Суд зазначив, що зобов'язання національного парламенту відносно скликання референдуму не можуть підлягати будь-яким додатковим умовам чи рішенням, якщо останні не були передбачені Конституцією. Адже у протилежному випадку вищу суверенну владу нації слід було б визнати обмеженою.

Повертаючись до цієї доктрини через 20 років (див. постанову від 11 липня 2014 р.), Суд зазначив, що її зміст не можна тлумачити поза контекстом, що його створюють інші положення Конституції, або який склався за час еволюції офі-

---

Republic of Lithuania's Law on the Constitutional Court and Paragraph 3 (Wording of 24 January 2002) of Article 11, Paragraph 2 (Wording of 24 January 2002) of Article 96 of the Republic of Lithuania's Law on Courts with the Constitution of the Republic of Lithuania (Valstybės žinios, 2006, № 36–1292 [4]; the 11 July 2014 Ruling № KT36-N10/2014 of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania in case № 16/2014-29/2014 on the Compliance of the Provisions of the Republic of Lithuania's Law on Referendums with the Constitution of the Republic of Lithuania (Teisės aktų registras, 2014-07-11, № 2014-10117 [5]).

¹ Див.: постанова Суду від 9 грудня 1998 р. The 9 December 1998 ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania in case № 2/98 on the Compliance of the Death Penalty provided for by the Sanction of Article 105 of the Criminal Code of the Republic of Lithuania with the Constitution of the Republic of Lithuania (Valstybės žinios, 1998, № 109-3004 [6]).

ційної конституційної доктрини після прийняття постанови Суду від 11 липня 1994 р.

Суд також наголосив, що вимога відносно дотримання норм Конституції при проведенні референдуму не повинна тлумачитись як додаткова умова, яка не була від самого початку передбачена Конституцією.

Конституція є зобов'язуючою для всіх, зокрема й щодо цілої литовської нації. Тому її положення не можуть тлумачитись як такі, що дозволяють нації встановлювати шляхом референдуму нові норми, які не відповідають чинній Конституції. Тим самим Суд наголосив, що з принципу верховенства Конституції впливає неможливість винесення на референдум будь-яких питань, постановка яких суперечить процесуальним або іншим істотним правовим вимогам, закріпленим Конституцією. Це правило повинно дотримуватися навіть у випадку, коли ці вимоги не є вираженими *expressis verbis* (в очевидній формі).

Суд наголосив також на важливості розкриття у законі тих конституційних вимог до змісту і форми питань, що зазвичай виносяться на референдум. Йдеться, зокрема, про вимогу того, щоб формула референдуму була сформульована ясно, однозначно, не вводила в оману і не приховувала в собі одразу декілька пов'язаних між собою питань. Суд також наголосив, що обмеження, передбачені на випадок спроб внесення змін до положень, що становлять ядро Конституції, передбачають модифікацію конституційно закріпленої ідентичності Литовської держави або впливають на стан цілісності і єдності Конституції, мають зберігати свою чинність й у випадку спроби внесення змін до Конституції через референдум.

Принцип *поступовості* в еволюції офіційної конституційної доктрини і Конституції загалом іноді породжує стурбованість відносно того, що Суд може стати ніби «володарем Конституції». Із цього приводу варто звернути увагу на те, що офіційна конституційна доктрина залишається зобов'язуючою також і щодо самого Суду.

Невипадково Суд неодноразово наголошував, що його правові позиції, будучи розглянуті з точки зору *ratio decidendi* (причини рішення), створюють реальний прецедент¹.

Зі свого боку Суд зобов'язаний дотримуватися встановлених ним самим прецедентів й офіційної конституційної доктрини з метою забезпечення послідовності і нерозривності конституційного процесу, уникнення у ньому розбіжностей, а також для досягнення стану прогнозованості судових рішень².

¹ Див.: постанови Суду від 22 жовтня 2007 р., а також від 10 грудня 2012 р. The 22 October 2007 Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania in case № 38/04-39/04 on the Compliance of Article 4 (Wordings of 2 July 2002, 4 November 2004, 19 May 2005 and 8 June 2006) of the Republic of Lithuania's Law on the State Pensions of Judges with the Constitution of the Republic of Lithuania (Valstybės žinios, 2007, № 110-4511; 2011, № 330 [7]); the 10 December 2012 Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania in case № 44/2010 on the Compliance of Paragraph 1 (Wording of 7 July 1999) of Article 48 of the Republic of Lithuania's Law on the Organisation of the National Defence System and Military Service with the Constitution of the Republic of Lithuania (Valstybės žinios, 2012, № 145-7457 [8]).

² Див.: постанова Суду від 28 березня 2006 р., рішення Суду від 21 листопада 2006 р., постанови Суду від 22 жовтня 2007 р. та 5 вересня 2012 р., а також рішення Суду від 13 березня 2013 р. The 28 March 2006 Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania in case № 33/03 on the Compliance of Item 2 of Paragraph 1 of Article 62, Paragraph 4 (Wording of 11 July 1996) of Article 69 of the Republic of Lithuania's Law on the Constitutional Court and Paragraph 3

Таким чином, принцип *послідовності в розвитку* офіційної конституційної доктрини слід вважати другим основоположним принципом її формування. Послідовність є основною рисою конституційного судочинства в умовах консолідованої демократії. Хоча виправлення офіційної конституційної доктрини належить до компетенції Суду, для забезпечення правової визначеності він сформулював відповідні обмежуючі положення для себе також і на цей випадок.

Це означає, що прерогатива Суду переосмислювати й виправляти офіційну конституційну доктрину є зарезервованою лише для виняткових випадків, тобто коли це є справді об'єктивно необхідним. Подібна необхідність може виникнути в ситуації захисту прав людини або інших цінностей, закріплених у Конституції, а також у випадку необхідності розширення меж конституційного контролю за для досягнення цілей конституційного судочинства.

Як на приклад виправлення офіційної конституційної доктрини можна по-слатися на справу про тлумачення принципу рівності всіх осіб перед законом. У своїй постанові від 8 листопада 1993 р. Суд використав суто формальний підхід, постановивши, що цей принцип є застосовним лише щодо фізичних осіб. Суд стверджував, що ст. 29 Конституції, в якій встановлено цей принцип, міститься у розділі II «Людина і держава». Відтак поняття «особа» в цьому контексті повинно сприйматись як синонім поняттю «людина».

На цій підставі у справі про забезпечення принципу рівності політичних партій і громадських політичних рухів Суд не знайшов законних підстав для розширеного тлумачення поняття «особа». Ця позиція Суду була виправлена через 2,5 роки в постанові від 28 лютого 1996 р., в якій Суд, беручи до уваги те, що принцип рівності осіб перед законом є пов'язаним з іншими конституційними принципами і положеннями, дійшов переконання у тому, що він стосується не лише фізичних, а й юридичних осіб. Адже юридичними особами є, як правило, асоціації фізичних осіб. Нове розуміння принципу рівності дало змогу ефективно захищати права юридичних осіб у справах про дискримінацію.

Однак, як вже згадувалося вище, виправлення офіційної конституційної доктрини слід вважати все-таки винятком із загального правила. Подібний обмежувальний підхід необхідний ще й тому, що існуюча офіційна доктрина стано-

---

(Wording of 24 January 2002) of Article 11, Paragraph 2 (Wording of 24 January 2002) of Article 96 of the Republic of Lithuania's Law on Courts with the Constitution of the Republic of Lithuania (Valstybės žinios, 2006, № 36-1292 [4]); the 21 November 2006 Decision of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania in case № 24/05-04/06 on the Construction of a Provision of Item 6.3. of Chapter II of the Reasoning Part of the Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania «On the Compliance of Paragraph 3 (Wording of 22 December 1998) of Article 73 of the Statute of the Seimas of the Republic of Lithuania with the Constitution of the Republic of Lithuania» of 4 April 2006 (Valstybės žinios, 2006, № 127-4849 [9]); the 22 October 2007 Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania in case № 38/04-39/04 on the Compliance of Article 4 (Wordings of 2 July 2002, 4 November 2004, 19 May 2005 and 8 June 2006) of the Republic of Lithuania's Law on the State Pensions of Judges with the Constitution of the Republic of Lithuania (Valstybės žinios, 2007, № 110-4511; 2011, № 330 [7]); the 5 September 2012 Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania in case № 8/2012 on the Compliance of Paragraph 5 (Wording of 22 March 2012) of Article 2 of the Republic of Lithuania's Law on Elections to the Seimas with the Constitution of the Republic of Lithuania (Valstybės žinios, 2012, № 105-5330 [3]); the 13 March 2013 Decision of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania in case № 40/03; 45/03-36/04 on the Construction of the Provisions of the Constitutional Court's Rulings of 30 December 2003 and 13 November 2006 (Valstybės žinios, 2013, № 28-1333 [10])

вить собою цілісну систему, в якій зміна будь-якої окремої частини обов'язково впливатиме на ціле. Саме тому Суд визначив ті конкретні випадки, коли виправлення офіційної конституційної доктрини вважається неприпустимим.

Зокрема, конституційно не виправданим було б виправляти офіційну конституційну доктрину у випадку, коли це змінювало б систему цінностей Конституції або заперечувало б її внутрішню єдність, звужувало гарантії верховенства Конституції в правовій системі, підривало конституційні права і свободи людини або деформувало конституційний принцип розділення влад¹.

Наприклад, після того як Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) ухвалив рішення у справі «*Paksas v. Lithuania*», Суд відмовився змінити офіційну доктрину щодо заборони балотуватися на виборах у Сейм тим особам, які були раніше відсторонені від своїх посад через імпичмент за грубе порушення Конституції та присяги. Суд постановив, що подібні особи не можуть присягати Литовській Республіці як представники нації. З огляду на цю невідповідність зобов'язань Литовської Республіки за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) засадам конституційного регулювання, Суд дійшов висновку про те, що цю невідповідність можна було б подолати лише через внесення змін до Конституції.

Говорячи про виключність ситуації щодо внесення виправлень до офіційної конституційної доктрини, слід наголосити, що Суд є правовим, а не політичним органом. Це означає, що його прецеденти мають бути передбачуваними. На цій підставі внесення змін до офіційної конституційної доктрини не може пояснюватися такими випадковими факторами, як зміна персонального складу Суду², політична доцільність або зміна тону громадської думки.

У протилежному випадку офіційна конституційна доктрина, як і сама Конституція, опинилися б під загрозою. Слід зазначити, що подібна послідовність у розвитку офіційної конституційної доктрини разом із судовим самообмеженням щодо її виправлень, сприяють тому, що всі випадки тлумачення Конституції разом із рішеннями, прийнятими на їх основі, не є довільними – спровокованими індивідуальними позиціями, емоціями або іншими політичними чинниками. Чітке дотримання принципу послідовності служить захистом від спроб політичного тиску на Суд.

Третій принцип розвитку офіційної конституційної доктрини вимагає, щоб тлумачення Конституції *впливало безпосередньо з логіки* Конституції, тобто із взаємозв'язку її внутрішніх норм і принципів, а не з існуючих законів або підзаконних нормативних актів³. Із точки зору конституційного права, не Консти-

¹ Див.: постанови Суду від 28 березня 2006 р. та від 5 вересня 2012 р. The 28 March 2006 Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania in case № 33/03 on the Compliance of Item 2 of Paragraph 1 of Article 62, Paragraph 4 (Wording of 11 July 1996) of Article 69 of the Republic of Lithuania's Law on the Constitutional Court and Paragraph 3 (Wording of 24 January 2002) of Article 11, Paragraph 2 (Wording of 24 January 2002) of Article 96 of the Republic of Lithuania's Law on Courts with the Constitution of the Republic of Lithuania (Valstybės žinios, 2006, № 36-1292 [4]); the 5 September 2012 Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania in case № 8/2012 on the Compliance of Paragraph 5 (Wording of 22 March 2012) of Article 2 of the Republic of Lithuania Law on Elections to the Seimas with the Constitution of the Republic of Lithuania (Valstybės žinios, 2012, № 105-5330 [3]).

² Там само.

³ Див.: постанова Суду від 12 липня 2001 р. The 12 July 2001 Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania in case № 13/2000-14/2000-20/2000-21/2000-22/2000-25/

туція повинна тлумачитися на основі законів, а закони повинні тлумачитися на основі Конституції. Тільки такий підхід дає змогу оцінити закон з точки зору його відповідності Конституції як вищій ланці в піраміді правової системи [12].

У цьому контексті постає питання про роль міжнародного права в процесі офіційного конституційного тлумачення. Відповідно до офіційної конституційної доктрини ратифіковані належним чином міжнародні договори набувають у Литовській Республіці юридичної сили закону. Однак правова природа *обов'язкових* міжнародних норм не є повністю адекватною природі внутрішніх законодавчих актів країни.

Конституційний принцип поваги до міжнародного права (*pacta sunt servanda*), а також принцип відкритого, справедливого і гармонійного суспільства разом із геополітичною орієнтацією Литовської держави служать справжнім мостом між Конституцією і міжнародним правом. Саме вони забезпечують відкритість Конституції системі міжнародного права. Тобто у справах конституційного правосуддя відповідні міжнародно-правові норми та положення є набагато більш значущими, ніж звичайні обставини, що впливають з існуючого контексту.

Можна стверджувати, що розглянуті нами конституційні принципи становлять важливу частину литовської конституційної традиції, адже саме вони відповідають за конституційну презумпцію сумісності міжнародного права і права ЄС з Конституцією Литви. Ця сумісність підтверджується також доктриною, викладеною в постанові Суду від 24 січня 2014 р. щодо неприпустимості внесення неконституційних змін до Конституції. У ній Суд зазначив, що Конституція не дозволяє вносити зміни до неї доти, доки останні суперечитимуть міжнародним зобов'язанням Литовської Республіки. Тобто Литва може відмовитися від своїх зобов'язань лише в порядку, передбаченому нормами міжнародного права.

Конституційна презумпція відповідності міжнародного права і права ЄС Конституції тягне за собою обов'язок Суду звертати увагу (при тлумаченні Конституції) на міжнародний та європейський правовий контекст. Тому четвертим принципом розвитку офіційної конституційної доктрини є принцип *тлумачення Конституції відповідно до вимог міжнародного права та права ЄС*. Цей принцип означає необхідність тлумачити положення Конституції таким

2000-31/2000-35/2000-39/2000-8/01-31/01 on the Compliance of Paragraphs 1 and 2 of Article 4, Paragraphs 1 and 3 of Article 5, Item 1 of Paragraph 3, Paragraphs 4, 5 and 6 of Article 7 of the Republic of Lithuania's Law on the Work Pay of State Politicians, Judges and State Officials, as well as Chapter II of the Appendix to the same Law, Appendix 6 to the Republic of Lithuania's Law on the Approval of the Financial Indicators of the 2000 State Budget and Municipal Budgets, Article 9 of the Republic of Lithuania's Law amending the Law on the Approval of the Financial Indicators of the 2000 State Budget and Municipal Budgets, the Resolution of the Government of the Republic of Lithuania (№ 499) «On the temporary experimental Procedure for the Work Pay of Heads and other Officials of State Authority, State Administration and Law Enforcement Bodies» of 29 November 1991, the Resolution of the Government of the Republic of Lithuania (№ 666) «On the Work Pay of Judges of Courts, Officials and other Employees of the Prosecutor's Office and the State Security Department of the Republic of Lithuania» of 24 June 1997, the Resolution of the Government of the Republic of Lithuania (№ 1494) «On a partial Amendment of the Resolution of the Government of the Republic of Lithuania (№ 689) «On the Work Pay of Chief Officials and Functionaries of Law and Order Institutions and of Law Enforcement and Control Institutions» of 30 June 1997, of 28 December 1999 with the Constitution of the Republic of Lithuania (Valstybės žinios, 2001, № 62-2276; 2001, № 860 [11]).

чином, щоб зміст останніх не суперечив відповідним міжнародним та європейським правовим нормам. Звідси ж випливає необхідність приділяти увагу міжнародному та європейському судовому прецеденту (прецедентному праву ЄСПЛ і Суду ЄС). Всюди, де виникає можливість кількох версій тлумачення, Суд має обирати ту версію, яка найбільшою мірою відповідає міжнародним та європейським правовим нормам.

Юрисдикція Суду вимагає того, щоб у випадку, коли офіційна конституційна доктрина з конкретного питання виявиться недостатньо розвиненою (такими нині є концепція родини, а також стандарти захисту державної таємниці), Суд запозичував необхідні підходи з міжнародного чи європейського права. Інакше кажучи, міжнародне та європейське право мають служити джерелом натхнення у процесі формування та розвитку офіційної конституційної доктрини. При цьому національне конституційне право може доповнюватися елементами, запозиченими з міжнародного та європейського права.

З другого боку, не виникає жодних сумнівів у тому, що принцип поступовості в тлумаченні Конституції не є абсолютним. Зокрема, його застосування не повинно загрожувати верховенству Конституції. Саме тому він не може застосовуватися у випадках, коли це загрожує відмовою від основоположних конституційних цінностей або стандартів захисту прав людини, якщо ці цінності і стандарти є вищими за міжнародні або європейські зразки.

П'ятим принципом розвитку офіційної конституційної доктрини є принцип *одночасного використання різних методів тлумачення* Конституції. Суд не раз зазначав, що характер Конституції як цілісного акта, що забезпечує керівні принципи для всієї правової системи, вимагає того, щоб її тлумачили не лише буквально, тобто шляхом лінгвістичного (вербального) підходу. При тлумаченні слід використовувати також інші методи, зокрема системний, логічний, телеологічний, історичний, порівняльний тощо¹. Зрозуміло, що всі вони є запозиченнями з юридичної науки.

Під час застосування порівняльного методу Суд аналізує практику конституційних судів інших країн, яка може бути джерелом кращого розуміння наряду, змісту і форми існування конкретних конституційних положень. На рішення іноземних конституційних судів корисно посилалися також з метою розширення ситуаційного контексту, посилення обраної лінії обґрунтування. Наприклад, у справі про зміст конституційної «концепції родини» Суд спирався на прецедентне право органів конституційної юрисдикції Хорватії, Чехії, Франції, Угорщини, Німеччини та Словенії, де поняття родини визначається з урахуванням можливості існування її різноманітних форм, фактору історичного часу, а також демографічних, економічних та інших соціальних чинників.

Історичний метод надає можливість розглянути сам процес конституційного регулювання і визначити його тенденції. Наприклад, однією з традицій, що впливала з першої демократичної Конституції Литовської Республіки 1922 р., була заборона подвійного громадянства.

¹ Див.: постанова Суду від 25 травня 2004 р. The 25 May 2004 ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania in case № 24/04 on the Compliance of Article 1 (1) (Wording of 4 May 2004) and Paragraph 2 (Wording of 4 May 2004) of Article 2 of the Republic of Lithuania's Law on Presidential Elections with the Constitution of the Republic of Lithuania (Valstybės žinios, 2004, № 85-3094 [13]).

Зі свого боку системний метод є, серед інших, мабуть, найбільш важливим. Його значущість впливає зі сприйняття Конституції як єдиного нормативного цілого, до складу якого входять очевидно й неочевидно артикульовані нормативні правові постулати.

Цілісне застосування широкого спектру методів тлумачення Конституції є необхідним для вирівнювання дисбалансу конституційних положень, створення умов для реалізації цілей Конституції як різновиду соціального контракту, забезпечення безальтернативності у сприйнятті конституційного тексту.

У цьому відношенні можна навести приклад, що стосується членства Литовської Республіки в системах колективної безпеки. У 2011 р. група литовських парламентарів, налаштованих проти НАТО, подала петицію, в якій стверджувалося, що окремі положення закону Республіки про міжнародні операції, навчання та інші форми військового співробітництва Литви в рамках системи колективної безпеки НАТО не відповідають положенням її Конституції.

Оскільки в ст. 137 стверджувалося, що на території Литовської Республіки не може бути розміщено іноземних військових баз, положення литовського закону щодо можливості розміщення в Литві військ союзників було оцінено як таке, що порушує конституційні норми. Заявники спиралися на буквально тлумачення Конституції, яке могло означати також відмову від іноземної допомоги у випадку зовнішньої агресії. У своїй постанові від 15 березня 2011 р. Суд застосував системний метод тлумачення конституційної заборони на розташування іноземних військових баз у контексті потреб забезпечення незалежності й безпеки Литовської держави.

Суд постановив, що конституційну заборону на розташування іноземних військових баз на території Литовської Республіки треба розуміти як таку, що не поширюється на військові бази, створені та контрольовані Литовською Республікою спільно з її союзниками. Інакше кажучи, цю заборону слід розуміти як спрямовану виключно на захист Литви, її демократичної системи та інших конституційних цінностей. Це означало, що Конституція насправді дозволяє розташування військових сил НАТО в Литовській Республіці.

Системне тлумачення Конституції в цій справі не дало змогу перетворити литовську Конституцію, за влучним висловом судді Верховного Суду США Р. Джексона, на «самогубну угоду».

Помітною справою в аспекті застосування різних методів тлумачення Конституції стала також справа про заборону смертної кари. Справа була розглянута Судом у 1998 р. Із формальної точки зору Суд міг вирішити, що Конституція не забороняє смертної кари, оскільки вона не згадується у тексті Конституції. Крім того, Литва на той час ще не приєдналася до Протоколу № 6 до Конвенції, який забороняє застосування смертної кари. Однак Суд, як це видно з його аргументації, скористався підходом, заснованим на повазі до органічних невідчужуваних прав людини, а також на відкритості Конституції до загальної тенденції гуманізації кримінального права.

Суд наголосив, що при ухваленні рішення відносно конституційності смертної кари необхідно брати до уваги факт, що Конституція є цілісним актом, який консолідує в собі захист прав людини одночасно в багатьох аспектах. На думку Суду, важливим було також оцінити відповідні тенденції у ставленні міжнародної спільноти до смертної кари, проаналізувати міжнародні зобов'язання Литов-

ської Республіки, а також досвід історичного розвитку Литви у використанні цієї санкції в кримінальному праві. Було встановлено, що законність смертної кари необхідно вивчити відразу в декількох аспектах.

Застосовуючи історичний метод, Суд розглянув правове регулювання смертної кари, починаючи з Великого князівства Литовського XVI ст. і донині. Він дійшов висновку, що навіть початкове правове регулювання смертної кари містило в собі низку обмежень щодо її застосування. Подібне ставлення тривало до початку XX ст., коли смертна кара також розглядалась як неприйнятна за відсутності екстраординарних обставин.

Використовуючи системний метод, Суд звернув увагу на ті конституційні положення, які визнають вроджену природу прав людини, зокрема, права на життя, заборони катування або нелюдського чи такого, що принижує людську гідність поводження чи покарання. Він зазначив, що смертна кара уриває людське життя, після чого не виникає жодної можливості виправити судову помилку, якщо особа була засуджена несправедливо. Було також встановлено, що смертна кара позбавляє засудженого людської гідності, адже держава у цьому випадку ставиться до людини як до простого об'єкта, що підлягає вилученню із людської спільноти.

Системний метод створив передумови й для того, щоб Суд звернув увагу на розвиток міжнародних стандартів у ділянці захисту прав людини і, зокрема, на появу європейських стандартів щодо неприйнятності смертної кари. Вчиняючи так, Суд спирався на прагнення Литви до створення відкритого, справедливого і гармонійного суспільства й держави на основі верховенства права, про що йдеться у Преамбулі Конституції. Суд також спирався на конституційні положення, що охоплюють зобов'язання Литви дотримуватися норм і принципів міжнародного права.

Після розгляду відповідних міжнародних договорів та інших юридичних документів «м'якого» впливу, прийнятих Генеральною Асамблеєю ООН, Радою Європи і Європейським Парламентом, Суд дійшов висновку про те, що відмова від смертної кари все частіше розглядається в Європі як загальновизнана норма права. І хоча на той момент Литва була однією з п'яти держав Ради Європи, що не підписали Протокол № 6 до Конвенції про заборону смертної кари, спираючись на порівняльний метод, Суд визнав наявність «очевидної тенденції» в кримінальному праві європейських країн, спрямованої на загальну гуманізацію права.

Таким чином, застосування широкого спектру методів тлумачення Конституції дало змогу Суду знайти аргументи на користь визнання неконституційності покарання, яке не має «жодної цілі в цивілізованому суспільстві, контрольованому верховенством права і повагою до прав людини» [14].

Висновки. Обговорювані принципи розвитку офіційної конституційної доктрини доводять, що офіційне тлумачення Конституції має спільні риси з науковим правовим аналізом й перебуває під впливом останнього. В обох випадках використовуються аналогічні методи, офіційне тлумачення Конституції вочевидь підживлюється існуючими науковими правовими позиціями тощо.

Офіційна юридична доктрина являє собою цінне джерело визначення тенденцій правового регулювання у конкретних галузях права. Існуючий взаємозв'язок між офіційною конституційною доктриною і науковою правовою

доктриною пояснюється й тим, що частина суддів Суду походить з академічного середовища. У результаті цього академічна правова доктрина забезпечує корисний когнітивний контекст у руслі тих наукових підходів, що сприяють вирішенню проблем конституційного правосуддя. Висновки правової науки прямо або опосередковано віддзеркалюються у конституційній юриспруденції; конституційна юриспруденція служить джерелом для вироблення наукових позицій у сфері права.

Крім того, існують очевидні розбіжності між офіційною конституційною доктриною, з одного боку, і правовою доктриною академічної спільноти – з другого. Адже офіційна конституційна доктрина формується спеціальним органом, право й обов'язок якого офіційно тлумачити Конституцію впливає з вимог самої Конституції. Ця доктрина залишається частиною конституційної правової реальності і є обов'язковою для всіх діючих у сфері права суб'єктів. При цьому суб'єкт, що офіційно тлумачить Конституцію, також є зв'язаним офіційною конституційною доктриною, а тому повинен дотримуватися принципів її *поступового і послідовного* розвитку.

Що ж стосується академічної правової доктрини, то вона може бути різноманітною. Очевидним є й те, що чим більша кількість принципових моментів офіційної конституційної доктрини відповідає уявленням і висновкам, які панують у правовій науці, тим переконливішою є офіційна конституційна доктрина, й тим кращим є сприйняття її науковою спільнотою і суспільством загалом.

Насамкінець хотілося б наголосити на тому, що суворе дотримання принципів *поступового і послідовного* розвитку офіційної конституційної доктрини є ключовою передумовою забезпечення сталості Конституції, ефективної діяльності Суду як її гаранта, верховенства права загалом. Водночас все це є суттєвою гарантією того, щоб Конституційний Суд Литовської Республіки в своїй діяльності й надалі залишався незалежним від політичних пертурбацій, тиску з боку громадськості або впливів інших суб'єктивних факторів.

Незалежне й функціонуюче на основі визнання верховенства Конституції, пріоритету духовної суті права над його буквою, динамічне тлумачення Конституції разом із дотриманням міжнародних зобов'язань покликане забезпечити таке сприйняття конституційного права, яке протистоїть руйнівним процесам у сфері державності й гарантує європейську, демократичну і конституційну ідентичність Литовської держави.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ/REFERENCES

1. The Constitutional Court of the Republic of Lithuania [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lrkt.lt/en/court-acts/rulings-conclusions-decisions/171/y2016>.
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lrkt.lt/en/court-acts/search/170/ta1310/content>.
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lrkt.lt/en/court-acts/search/170/ta1055/content>.
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lrkt.lt/en/court-acts/search/170/ta925/content>.
5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lrkt.lt/en/court-acts/search/170/ta859/content>.

6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lrkt.lt/en/court-acts/search/170/ta1135/content>.
7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lrkt.lt/en/court-acts/search/170/ta927/content/>
8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lrkt.lt/en/court-acts/search/170/ta1044/content>.
9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lrkt.lt/en/court-acts/search/170/ta1328/content>.
10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lrkt.lt/en/court-acts/search/170/ta911/content>.
11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lrkt.lt/en/court-acts/search/170/ta941/content>.
12. Sinkevičius V. Konstitucijos interpretavimo principai ir ribos / V. Sinkevičius // Jurisprudencija, 2005. – Vol. 67 (59). – P. 7–19.
13. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lrkt.lt/en/court-acts/search/170/ta1269/content>.
14. Council of Europe [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/Others_issues/Death_Penalty/default_en.asp.

Жалімас Д. Офіційна конституційна доктрина: концепція, значущість, головні принципи розвитку

Анотація. Стаття присвячена питанням формування у Литовській Республіці офіційної конституційної доктрини. Подібна доктрина виникає внаслідок офіційного тлумачення конституційних норм Конституційним Судом Литовської Республіки і ґрунтується на певних принципах. Цю доктрину не слід ототожнювати з науковою конституційною доктриною, яка виробляється в академічному дискурсі і далеко не завжди збігається з офіційною конституційною доктриною.

На думку автора, основними принципами формування офіційної конституційної доктрини є: принцип її поступового розвитку; принцип послідовності; принцип неприйнятності усвідомлення сенсу конституції крізь призму тлумачення норм поточного законодавства; принцип відповідності доктрини засадам міжнародного права та права Європейського Союзу; принцип одночасного застосування різних методів інтерпретації конституції.

Автор детально розкриває зміст кожного із запропонованих принципів, аналізує практику їх запровадження у життя Судом.

Ключові слова: конституція, офіційна конституційна доктрина, тлумачення конституції, принципи тлумачення конституції, міжнародне право, право Європейського Союзу, наукове тлумачення конституції.

Жалимас Д. Официальная конституционная доктрина: концепция, значимость, основные принципы развития

Аннотация. Статья посвящена вопросам формирования в Литовской Республике официальной конституционной доктрины. Данная доктрина возникает, по мнению автора, как итог официального толкования конституционных норм Конституционным Судом Литовской Республики и основывается на совокупности определенных принципов. Подобную доктрину не следует отождествлять с научной конституционной доктриной, которая формируется в научном дискурсе и далеко не всегда совпадает с официальной конституционной доктриной.

По мнению автора, основными принципами формирования официальной конституционной доктрины являются: принцип постепенного развития; принцип последовательности; принцип неприемлемости уяснения смысла конституционных норм через толкование положений текущего законодательства; принцип соответствия доктрины нормам-принципам международного права и права Европейского Союза; принцип параллельного использования различных методов в толковании конституции.

Автор подробно раскрывает содержание каждого из предложенных им принципов, анализирует особенности их применения в практике реализации основного закона Литовской Республики.

Ключевые слова: конституция, официальная конституционная доктрина, толкование конституции, принципы толкования конституции, международное право, право Европейского Союза, научное толкование конституции.

Žalimas Dainius. The Official Constitutional Doctrine: Concept, Significance and the Main Principles of Development

Summary. The article is devoted to the formation the official constitutional doctrine in the Republic of Lithuania. This type of doctrine arises from formal (official) interpretation of constitutional norms by the Constitutional Court of Lithuania and is based on certain principles. This type of doctrine should not be confused with the scientific constitutional doctrine, which is produced in an academic discourse but not always coincides with the official constitutional doctrine.

The author stresses that the basic principles of the official constitutional doctrine are: the principle of gradual development; the principle of consistency; the principle of inadmissibility of interpretation based on lower-ranking legal acts; the principle of interpretation consistent with international and EU law; the principle of application of different methods of interpretation the Constitution.

The author reveals in detail the content of each of the suggested principles and some specific features of its introduction to the constitutional practice in the Republic of Lithuania.

Key words: constitution, the official constitutional doctrine, interpretation of the constitution, principles of interpretation of the constitution, international law, law of the European Union law, scientific interpretation of constitution.